

ISSN 0027-8084

УДК 808.61./62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

L/2

БЕОГРАД
2019

НАШ ЈЕЗИК

ИЗДАЈЕ

ЛИНГВИСТИЧКО ДРУШТВО у БЕОГРАДУ

УРЕЂУЈЕ

БОДИЉ

Година I Свеска I

БЕОГРАД

1932

НАШ ЈЕЗИК

L CB. 2

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

др Рајна ДРАГИЋЕВИЋ, др Јелена ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ,
др Весна ЛОМПАР, др Драгана МРШЕВИЋ РАДОВИЋ,
др Марина НИКОЛИЋ, др Мирослав НИКОЛИЋ,
др Борђе ОТАШЕВИЋ, др Милица РАДОВИЋ ТЕШИЋ,
др Стана РИСТИЋ, др Марина СПАСОЈЕВИЋ,
др Срето ТАНАСИЋ

Уредник
др СРЕТО ТАНАСИЋ

Секретар
др Марина Спасојевић

Ову свеску *Нашег језика* приредиле су
др Марина Николић и др Марина Спасојевић.

Рецензенти
др Марина Николић, др Владан Јовановић,
др Марина Спасојевић, др Срето Танасић

Према мишљењу Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије
бр. 413-00-1715/2001-01 ова публикација је од посебног интереса за науку.

НАШ ЈЕЗИК, часопис за српски књижевни језик, покренуло је 1932. г. Лингвистичко друштво у Београду, на челу са Александром Белићем, који је уредио седам књига предратне серије, као и девет књига и први двоброј десете књиге у новој, послератној серији часописа. Од 1960. до 1975. г. (књ. X/3–XXI/1–2) уредник часописа био је Михаило Стевановић, а у периоду од 1975. до 1996. г. (књ. XXI/3–XXX) Митар Пешикан. Часопис је од 1996. до 2005. г. (књ. XXXI–XXXVI) уређивао Мирослав Николић.

Наш језик излази у две годишње свеске, које чине једну књигу. Издаје га и прима рукописе Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36, ел. пошта: isj@isj.sanu.ac.rs, nasjzikisjsanu@gmail.com.

Штампа Планета принт, Београд

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

81

НАШ језик / уредник Срето Танасић. – Год. 1, бр. 1 (1932/1933) – год. 8, бр. 1 (1941); Н.С. Књ. 1 (1949/1950)–. – Београд: Институт за српски језик САНУ, 1932/1933– (Београд, Планета принт).

Полугодишње
ISSN 0027-8084 = Наш језик
COBISS.SR-ID 615951

Проф. др Срето Танасић, дописни члан АНУРС

*Радове на с̄раницама овог броја
часо̄писа Наш језик колеге,
̄пријатељи и некадашњи с̄уден̄и
̄освећују ̄роф. др Сре̄и Танасићу,
до̄исном члану АНУРС,
̄оводом седамдесе̄ година живо̄а
са искреним жељама за дугим живо̄ом
и не̄рекидним с̄варалаш̄вом*

НАШ ЈЕЗИК

Књига L

Св. 2 (2019)

САДРЖАЈ

Повод

- Седамдесет година живота др Срете Танасића – пола века љубави
према српскоме језику (МАРИНА Љ. СПАСОЈЕВИЋ) 1–7
- Библиографија радова др Срете Танасића
(ВЕСНА Н. ЂОРЂЕВИЋ) 9–30

Срето Танасић у српској лингвистици

- Стандардизација српског језика и језичка култура у проучавањима
Срете Танасића (МАРИНА М. НИКОЛИЋ) 31–37
- Срето Танасић против језичких манипулација
(БИЉАНА С. САМАРЦИЋ) 39–47
- Значај Танасићевих истраживања за лексикографски третман
трпног глаголског придева у Речнику САНУ
(ЈОВАНА Б. ЈОВАНОВИЋ) 49–57

Акцентологија и фонологија

- Силазни акценти на непочетним слоговима ријечи у српском
књижевном језику (МИЛОРАД П. ДЕШИЋ) 59–64
- О прозодијским аспектима риме у српској поезији
(ДРАГА С. ЗЕЦ) 65–75
- Белићеви погледи на акценте и културу говора у часопису *Наш
језик* из данашње перспективе (АЛЕКСАНДРА Р. ЛОНЧАР
РАИЧЕВИЋ, МАРИНА С. ЈАЊИЋ) 77–85
- О неким спорним рефлексима *jaīa* (САЊА М. КУЉАНИН) 87–93

Морфологија и творба речи

- О архаизмима у српском језику, посебно граматичким
(ПРЕДРАГ Ј. ПИПЕР) 95–107

Прелазни карактер префиксоида у савременом српском језику (РАЈНА М. ДРАГИЋЕВИЋ)	109–116
Морфолошка средства којима се појачава или ослабљује значење мотивне речи у творби (нацрт за једну могућу морфологију градуабилности) (МИРЈАНА К. ИЛИЋ)	117–122
Статус лексеме <i>сам</i> у савременом српском језику (АНА М. ЈАЊУШЕВИЋ ОЛИВЕРИ)	123–129
Узвици у служби других врста речи у српском језику (ИВАНА В. ЛАЗИЋ-КОЊИК)	131–139
Експресивна вредност збирних именица које означавају етничке, националне, верске групе (ДРАГАНА Ј. ЦВИЈОВИЋ)	141–150
О могућим семантичким дистинкцијама глаголских именица у српском језику <i>јризнање</i> : <i>јризнавање</i> , <i>јридружијење</i> : <i>јридруживање</i> и сл. у контексту актуелне политике (МАРИНА Љ. СПАСОЈЕВИЋ)	151–159
Видско парњаштво и акционалност (префикс <i>за-</i>) (ВЕСНА Н. ЂОРЂЕВИЋ)	161–168

Синтакса и семантика

О двјема спорним конструкцијама у српском језику (<i>за</i> + инфини- тив и <i>за</i> + акузатив у значењу одређивања правца кретања) (БРАНИСЛАВ М. ОСТОЈИЋ)	169–176
Значење и контекст: неки проблеми око значења и употребе гла- голских личних облика (РАДОЈЕ Д. СИМИЋ, ЈЕЛЕНА Р. ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ)	177–187
О реченицама са спојем <i>а</i> и <i>у</i> у везничкој позицији (МИЛОШ М. КОВАЧЕВИЋ)	189–196
Синтаксичке конструкције ‘глагол + <i>ми се</i> ’ у српском језику (ДИМКА В. САВОВА)	197–204
О једној посебној контрафактивној конструкцији у српском језику (ЉУДМИЛА В. ПОПОВИЋ)	205–220
Синтакса и семантика предикатског израза <i>јјознајти (се)</i> (ВЛАДИСЛАВА Ж. РУЖИЋ)	221–236
О предлогу <i>јјоврх</i> (ДУШКА Б. КЛИКОВАЦ)	237–258
Синтакса и семантика предлога <i>јјри</i> (ИВАНА Н. АНТОНИЋ)	259–268
О српском глаголу <i>јјријти</i> (НАДА Л. АРСЕНИЈЕВИЋ)	269–280
Значењски ресурси функционалних глагола: на примеру предик- ката ‘сукобити се’ (МИЛИВОЈ Б. АЛАНОВИЋ)	281–288
Утицај полипрефиксације глагола на њихово синтаксичко окружење (МИЛИЦА Љ. СТОЈАНОВИЋ)	289–295
О (лексичко-граматичким) значењима глаголских речи (ИВАНА Р. ЈОВАНОВИЋ)	297–306

Негација као језичка категорија – општи осврт (ЈЕЛЕНА Л. ПЕТКОВИЋ)	307–314
Један тип безличних реченица у српском и руском (у контексту језичке слике света) (БИЉАНА Ж. МАРИЋ)	315–322
Асиндетске структуре с концесивним значењем у савременом српском језику (МИЈАНА Ч. КУБУРИЋ МАЦУРА)	323–334
О употреби израза <i>један/једно с другим</i> и <i>једна с другом</i> у српском језику (ИВАНА З. МИТИЋ)	335–342
Линеаризација протосоцијативних и псеудосоцијативних кон- струкција у српском језику (МАРИЈА М. ОПАЧИЋ)	343–351
Императив као маркер неочекиваности (ДРАГАНА М. КЕРКЕЗ) ..	353–359
Статус финалних реченица у <i>Зборницима закона и уредбених указа</i> из пете деценије 19. века (ЈЕЛЕНА М. ПАВЛОВИЋ ЈОВАНОВИЋ)	361–368

Лексикологија, лексикографија и терминологија

Рјечници као средство успостављања ауторитета (ДАНКО М. ШИПКА)	369–386
Слов'янска терминологија кінца ХХ – почетку ХХІ століть у діалози традиційної та електронної бібліографії (ВІКТОРИЈА Л. ІВАЩЕНКО)	387–397
Нова лексика у области туризма у савременом српском језику (ЂОРЂЕ Р. ОТАШЕВИЋ)	399–408
Саобраћајна терминологија у савременом српском језику (ГОРДАНА Д. ДИМКОВИЋ ТЕЛЕБАКОВИЋ)	409–418
Винаверове крушке <i>крусиџуменка</i> и <i>бергамка</i> и ријеч-двјије по- водом њих (НЕЂО Г. ЈОШИЋ)	419–427
Називи за печурке у српским народним говорима (МАРИНА С. ЈУРИШИЋ, ЈЕЛЕНА Д. ЈАНКОВИЋ)	429–439
Турцизми у 20. тому Речника САНУ (МАРИЈА С. БИНЂИЋ) ..	441–448
Прилог опису семантике придева <i>йразан</i> (НАТАША М. МИЛАНОВ)	449–456
Једно запажање о прилогу <i>вуковски</i> у српском језику (ИРЕНА Р. ЦВЕТКОВИЋ ТЕОФИЛОВИЋ)	457–463

Стилистика

Превођење као креативни и лингвистички изазов у савременом српском језику (НЕНАД Б. ВУКОВИЋ)	465–471
О стилистичким особинама Андрићева наратива у роману <i>На Дрини ћуџрија</i> (ГАЛИНА Г. ТЈАПКО)	473–485
Заграде у Андрићевим романима (БРАНКО Ђ. ТОШОВИЋ)	487–494

Суфикси <i>-ица</i> и <i>-ка</i> у језику Петра Кочића (ДРАГО В. ТЕШАНОВИЋ, ДРАГАНА Д. ЛАЗИЋ)	495–506
Индивидуална лексика у дјелу Исидоре Секулић (творбено- -семантичке одлике именица) (ВЕСЕЛИНА В. ЂУРКИН)	507–520
„Унутрашњост“ поетонима <i>Тигар</i> Бранка Топића (МИРЈАНА Н. СТОЈИСАВЉЕВИЋ)	521–527
(Не)референцијалност антецедента релативних клауза у песми „Он“ Сунчице Денић (ТАЊА З. РУСИМОВИЋ)	529–540

Прагматика

О пружању утехе саговорнику у говору свакодневне комуникације (БОЈАНА С. МИЛОСАВЉЕВИЋ)	541–550
Реторичка структурална теорија и реализација елементарних јединица дискурса на примеру онлајн коментара у српском и руском језику (РАДОСЛАВА М. ТРНАВАЦ)	551–570

Дијалектологија

О једној старој падежној конструкцији у говору источnobосан- ских Ера – генитив издвајања из скупине (СЛОБОДАН Н. РЕМЕТИЋ)	571–576
Третман полисемије и хомонимије у дијалекатским речницима (МАРТА Ж. БЈЕЛЕТИЋ)	577–585
Језичке крхотине и дијалекатски речник (НЕДЕЉКО Р. БОГДАНОВИЋ)	587–593
Говори Црне Горе у основици српског књижевног језика (МИОДРАГ В. ЈОВАНОВИЋ)	595–603
Западнобоснијска диалектна лексика в общесербском контек- сте (на примере говора Манячи) (ЕКАТЕРИНА И. ЯКУШКИНА)	605–613
Неке позајмљенице у коларској терминологији говора Карашева (МИХАЈ Н. РАДАН, МИЉАНА-РАДМИЛА М. УСКАТУ)	615–626
О акценту као прилогу очувању дијалекта (ЈОРДАНА С. МАРКОВИЋ)	627–636
Репартиција рефлекса вокалног <i>л</i> у говорима Лужнице и Пирота (ЉУБИСАВ Н. ЋИРИЋ)	637–644
Рефлекси финалног <i>л</i> у лексеми <i>заова</i> у говорима призренско- -тимочке дијалекатске зоне (АНА Р. САВИЋ-ГРУЈИЋ)	645–653
Вокалске редукције у говору Бастаса (ДРАГОМИР В. КОЗОМАРА)	655–662
О приступима у досадашњим истраживањима синтаксе падежа у херцеговачко-крајишким говорима (ЗОРАН М. СИМИЋ)	663–677

Циљне (намерне, финалне) реченице у сиринићком говору (РАДИВОЈЕ М. МЛАДЕНОВИЋ, БОЈАНА М. ВЕЉОВИЋ)	679–685
Вербализација концепта <i>здравље</i> у тимочко-лужничким говорима (ТАЊА З. МИЛОСАВЉЕВИЋ)	687–694

Ономастика

Marginalia onomastyczne (ZUZANNA V. TOPOLINSKA)	695–698
О релационим микропонимима у Рађевини (МИРЈАНА С. ПЕТРОВИЋ-САВИЋ)	699–705
Прилог реконструкцији ојконима <i>Вогошћа</i> (ЈЕЛЕНА В. ЈАЊИЋ)	707–714

Социолингвистика

Linguistic Ideology and the Art of Re-Edition on the Second Edition of Ioann Rajić's <i>History of Various Slavic Peoples</i> (1823) (МОТОКИ У. НОМАЧИ)	715–725
Знање студената о ауторству наших правописа (ВЕЉКО Ж. БРБОРИЋ)	727–735
Стандардни и матерњи језик из другачије перспективе (НАТАША Б. КИШ)	737–744
О уништеном писаном наслеђу на Косову и Метохији (на при- меру сачуваног дела једне породичне архиве) (МИТРА М. РЕЉИЋ)	745–752

Лингвокултурологија

Сложенице са именицом <i>вода</i> у српским народним говорима и српској култури (СОФИЈА Р. МИЛОРАДОВИЋ, ВЛАДАН З. ЈОВАНОВИЋ)	753–763
„Богатство“ – конвенционални суд у систему вредности у срп- ском језику и култури (НАТАША С. ВУЛОВИЋ)	765–772
Стереотип о Ери (ДАНИЈЕЛА С. СТАНИЋ)	773–781

Граматографија

Српско-рускословенски међуодноси у српским граматикама рускословенског језика прве половине 19. века (НАЈДА И. ИВАНОВА)	783–790
<i>Србска Грамаџика за гимназијалну младежъ Княжесѣтва Срѣје</i> Владимира Вујића (1856) (МИЛОШ Ђ. ОКУКА)	791–802

Библиографија

Преглед библиографија објављених у часопису <i>Наш језик</i> (АНА В. ГОЛУБОВИЋ)	803–811
--	---------

Оригинални научни рад
Примљено 2. децембра 2019. г.
Прихваћено 16. децембра 2019. г.

ИВАНА Н. АНТОНИЋ*
(Универзитет у Новом Саду,
Филозофски факултет,
Одсек за српски језик и лингвистику)**

СИНТАКСА И СЕМАНТИКА ПРЕДЛОГА ПРИ

У раду се анализира морфологија, синтакса, синтаксичка семантика и семантика предлога при као структурног елемента предлошког локатива у стандардном српском језику.

Кључне речи: лингвистика, српски језик, синтакса, семантика, синтаксичка семантика, локатив, предлог при.

1. МОРФОЛОГИЈА ПРЕДЛОГА ПРИ. Предлог при [< старосрпски и старословенски при],¹ према генези, спада у групу примарних предлога, а на основу морфолошке структуре припада групи једночланих предлошких јединица. У стандардном српском језику, налази се у групи ниско фреквентних предлога, уског семантичког поља, веома ниског колокабилног лексичког потенцијала, а високог потенцијала идиоматизације са суженим доменом функционално-стилске употребе. У корпусу српске језичке грађе из 20. века, уочљиво је стално опадање учесталости његове употребе, најчешће заменом другим предлозима, и то у спацијалном и темпорално-ситуационом семантичком пољу. У том пољу је лексичка колокабилност виша, а идиоматизација изразито ниска или потпуно изостаје. У идиолектима појединих писаца, првен-

* iantonich@ff.uns.ac.rs

** Овај рад је настао у оквиру пројекта *Синтаксичка, семантичка и прагматичка испраживања стандардног српског језика* (бр. 178004), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ Основна литература: Стевановић³1979; Батистић 1972; Антонић 2005; Речник ЈАЗУ; РМС 1973.

ствено оних који су стварали у првој половини и током средине 20. века, као и у појединим видовима административног функционалног стила, појављује и као уочљива стилска одлика.²

2. СИНТАКСА ПРЕДЛОГА *ПРИ*. Синхроно посматрано, у стандардном српском језику, предлог *ПРИ* део је предлошког локатива.³ Овај се предлог не може појавити као елемент предлошког структурног лика неког другог падежа, а не комбинује се ни с прилозима. Предлог *при* у везаној структури са локативом просентенцијалног / прономиналног то и шта чини елемент вишечланог везника и *при том(е) / и да при том(е)*, а *при том(е) / а да при том(е)*, и *при чему, а при чему* који се најчешће појављује као унутарреченични везнички конектив у координираним структурама са копулативно-конкомитантним или диферентивно-конкомитантним значењем. У таквом споју, али и самостално, без координираног (*и / и да*) или диферентивног (*а / а да*) везника, функционише и на међуреченичном нивоу као предлошко-падежни конектив. У оба случаја због присуства просентенцијалног / прономиналног елемента успоставља анафорски однос према препонованој пропозицији.

3. СИНТАКСИЧКА СЕМАНТИКА ПРЕДЛОГА *ПРИ* КАО СТРУКТУРНОГ ЕЛЕМЕНТА ЛОКАТИВА. Полазни критериј поштује основну хијерархију елемената у устројству синтаксичко-семантичких јединица, а пажња се усмерава на синтаксичко-семантичке услове нужне за конституисање структурног модела. Локатив с предлогом *при* функционише као предикатски имплемент, и адвербни детерминатор: спацијални, темпорални, и то најчешће као темпорално-ситуациони, и ситуациони.

3.1. ПРЕДЛОГ *ПРИ* КАО ЕЛЕМЕНТ ПРЕДИКАТСКОГ ЛОКАТИВА.

Модел $V_{\text{Cоп}} + \text{при } N_{\text{Lок}}$ – локатив с предлогом *при* формално у функцији предикатског имплемента: семантичког језгра уз копулу. Инвентар именица које се могу појавити у локативу своди се на именице: *новац, свесћ* и *џамеџ*.

² Корпус језичке грађе в. у списку Извора. Због ограниченог простора, принуђена сам да наводим минималан број примера.

³ Судаћи према грађи коју наводи Рјечник ЈАЗУ, и која прати појаву предлога *при* од 13. века, тако је и дијахроно. Помиње се, додуше, „*vrlo rijetko*“ појава овога предлога с инструменталом, али уз напомену да „*nije upravo prijedlog pri, nego prid (t.j. pred), t.j. -d nije zapisano*“ и „*vrlo neobičan akuzativ s prijedlogom pri u dva primjera*“ (Рјечник ЈАЗУ: одредница *PRI*, str. 829). Уп. и Павловић 2006.

Ако се ради о структури с именицом *новац*, копула је имплицира значење 'имати // немати / поседовати // не поседовати', а локатив с предлогом при кореспондира с акузативом објекта у семантичкој улози посесума. Нпр.

Тренутно није *при новцу*. [→ Тренутно нема *новца*.]⁴

Ако се ради о именици *свесѝ* у основном значењу, тада локатив-на структура има адјективску вредност и одговара придеву *свесѝан* са значењем 'у свесном стању / у стању пуне свести'. Нпр.

Убрзо после операције био је *при свесѝи*. [→ Убрзо после операције био је *свесѝан*]. Уп. и: [...] мада је био потпуно *при свесѝи*, опран, умивен, [...], чињаше се жут и помодрео, [...] (МЦ, 39).

Ако се предлог при комбинује с именицом *свесѝ*, односно именицом *ѝамеѝ*, ум, у секундарном значењу, у колокацији са придевом *чисѝ*/*здрав/бисѝар*: *биѝи при (чисѝој) свесѝи / ѝри здравој ѝамеѝи / ѝри бисѝром уму*, или са заменицом *себе*, ради се о потпуно идиоматизованој структури са значењем 'рационално/разложно просуђивати', а често исказано у негираном облику. Нпр.

Шта то радиш?! Јеси ли ти *при свесѝи*?! Уп. и: [...] и само ако се докаже да самоубица није био *при здравој свесѝи* и чистој памети, [...] (ИА, НДЋ).⁵ [...] ако жели да остане *при ѝамеѝи*, [...] (ИА, Г). [...] лепо сам видео, *при бисѝром уму* сам био, [...] (ДЋ, 144). [...] говори ли он то озбиљно и је ли *при себи* (ИА, ГХ).

Овом моделу припада и идиоматизована структура са глаголом *осѝаѝи* и прономиналним / просентенцијалним апстрактним локализатором, катафорски оријентисаним на пропозицију исказану да-клаузом: *осѝаѝи ѝри своме, осѝаѝи ѝри ѝоме да V 'остати истог мишљења / не променити мишљење (у вези с чиме)'*. Нпр.

Остала је *при своме*. Упркос свему, остајем *при ѝоме да ѝреба завршиѝи ѝосао до краја*. Уп. и: Био је припремио новац и обукао се, али ипак остаде *при ѝрвој одлуци* (ИА, НДЋ). [...] али је Хаѝи-Омеровића не само остала *при својој замисли* него му је и саопштила [...] (ИА, НДЋ).

⁴ Данас је сасвим неуобичајен Ненадићев пример: [...] докле ли ће старац, је ли *при ѝуѝу*, [...] (Ненадић, 37), а одговара инструменталу с предлогом за, такође у идиоматизованој структури, у војвођанским говорима: Ако си *за ѝуѝем*, немој се задржавати [→ Ако *крећеш*, немој се задржавати].

⁵ Сви примери из Андрићевог језика преузети су из електронског Gralis-Korpusa, који је формиран на пројекту *Andrić-Inicijative: Ivo Andrić u evropskom kontekstu*, којим руководи проф. Б. Тошовић, у Институту за славистику на Универзитету у Грацу.

3.2. ПРЕДЛОГ ПРИ КАО ЕЛЕМЕНТ СПАЦИЈАЛНОГ (ПРОСТОРНОГ) ЛОКАТИВА.

3.2.1. Спацијална идентификација локационог типа.

Модел а) $V + \text{при } N_{\text{Lok}}$ – локатив с предлогом при са значењем непосредне просторне локализације уз глаголе *радиџи*, *деловаџи*, *одржаваџи се* ако именица у локативу представља општи или специфични назив институције, установе, организације или верске заједнице. Нпр.

Центар за српски језик као страни ради *при Одсеку*. Уп. и: Давна, који је жалио што мора да живи у овој босанској пустињи уместо *при Амбасади [...]* (ИА, ТХ). Био је каим *при некој џамији [...]* (ИА, ОПЈ).

У овом моделу предлог при семантички је еквивалентан предлогу на са значењем непосредне локализације површином локализатора и обележјем треће просторне димензије, висине, по вертикалној оси, пренесеним на апстрактни план хијерархијски и вредносно устројених друштвених односа, а у неким случајевима и предлога у. Структура с предлогом при углавном је одлика формалног и административног стила, а структура с предлогом на/у стилски неутрална. Модел б) $V_{\text{имати/немати}} + \text{при } \text{Pro}N_{\text{RefLok}}$ – локатив с предлогом при повратне заменице за свако лице у пуном облику уз глагол *имаџи* / *немаџи* с посесивним значењем. Нпр.

Немам *при себи* личну карту. Уп. и: Младићи су истресли сав новац што су имали *при себи*, [...] (ИА, Г). [...] и да није ни имао крста *при себи*, (ИА, ТХ). [...] ни сабље ни пушке нема *при себи* (ИА, ТХ).

Локативна падежна структура у овом моделу, у савременом језику, у повлачењу је, а замењују је семантички еквивалентне структуре акузатива с предлогом уз (Имам *уз себе* нешто новца) и нарочито генитива с предлогом код (Немам *код себе* личну карту).

3.2.2. Спацијална идентификација оријентационог типа.

Модел а) $V + \text{при } N_{\text{Lok}}$ – локатив с предлогом при са значењем посредне просторне локализације с обележјем проксималности (близина локализатору) у савременом језику углавном се комбинује са локализатором *земља*, у језику метеорологије или *корен*, у језику ботанике, али се у језичком корпусу из прве половине 20. века може срести уз још понеку именицу. Нпр.

Регистрован је слаб мраз *при земљи*. Стабљика биљке *при корену* је задебљана. Уп. и: Најпосле су сејмени пронашли у једном удаљеном селу двоје близнади, *при сиси*, (ИА, НДЋ). Из даљине се само наслућивало да кроз њега иде колац за који су му везане ноге *при*

чланцима, [...] (ИА, НДЋ). [...] малне изгуби главу у једној сечи, *при ујтооци Дунава*; [...] (МЦ, 17). Учини му се да, *при једном њрозору* на спрату, виде лице митрополитово, [...] (МЦ, 108109).

Или са именицама *дно*, *врх*, *крај*, самостално или у својству фрагментизатора уз спацијални локализатор у генитиву. Нпр.

Кад вино буде *ПРИ дну* бурета, источићемо га. Остало је још нешто трешања *ПРИ врху* дрвета. Засадио је тај орах тамо *ПРИ крају* баште.⁶ Уп. и: Двојица Цигана окренуше укрућено тело на леђа и стадоше да му вежу ноге *при дну* уз колац (ИА, НДЋ). Ту су, наимае, на средњем стубу који се *при врху* проширује, [...] (ИА, НДЋ). [...] и она је памтила још ту светлост под дугим, *при крају* широким трепавицама, [...] (МЦ, 42).

Модел б) $V_{\text{Cop}} / V_{\text{имати/немати}} + \text{при } N_{\text{Lok}}$ – локатив именице *рука* с предлогом *при* уз копулу са значењем 'налазити се' или уз глагол *имати* // *немати* у идиоматизованој структури са значењем 'налазити се // не налазити се / имати // немати шта надохват руке / у близини'. Нпр.

Није ми сада *при руци*. Добићеш касније. Уп. и: А све што им треба имају *при руци* и под кључем, [...] (ИА, ТХ).

3.3. ПРЕДЛОГ *ПРИ* КАО ЕЛЕМЕНТ ТЕМПОРАЛНОГ (ВРЕМЕНСКОГ) ЛОКАТИВА.

3.3.1. Темпорална идентификација локационог типа – линеарна симултаност с обележјем процесуалност (+/-) (непосредна временска локализација необележена у погледу представе о протоку времена). На присуство представе о процесуалности, или на њено одсуство, утицаће семантика именице у локативу, семантика и аспект реченичне предикације, или контекст.

Модел $V + \text{при } N_{\text{DevLok}}$ – локатив с предлогом *при* девербативних именица, најчешће изведених од имперфективног глагола, као кондензатора временске клаузе. Уколико је реченична предикација имперфективна остварује се потпуна симултаност, а ако је перфективна исказује се делимична симултаност.

⁶ Овде је фокус на спацијалном локализатору у локативу, па се просторни однос одређује као спацијална идентификација оријентационог типа. Уколико је фокус на спацијалном локализатору у генитиву, онда се просторни однос одређује као спацијална идентификација локационог типа.

- Клауза с везником *КАДА*, нпр.

При њоврајку с једног од путовања купио је тај сувенир [→ (*Онда*) *Када се враћао* ...]. Уп. и: Многи је босански спахија, бранећи свој угарски спахилук у борбама *при њом њовлачењу*, оставио кости у мађарској земљи (ИА, НДЋ). [...] задивљени и очарани близином вароши, [...], што је била прошла брзо пред очима њиховим, *при заласку Сунца*, [...] (МЦ, 14).

- Клауза с везником *ДОК*, нпр.

Прва ми је слабост што *при карџању* не могу пажњу да концентришем [→ ... *док се карџам* ...]. Уп. и: Људи су је посматрали са чуђењем или гонили да не смета *при раду* (ИА, НДЋ). Жене из села су јој помогле *при њорођају* [...] (ИА, НДЋ).

- А у многим случајевима и временске клаузе с везником у ситуацији *КАДА* с обележјем ситуационе околности (као еквивалент генитива с предлогом *ПРИЛИКОМ*), нпр.

При набавци основних средстава потребно је претходно тражити понуде. [→ У *СИТУАЦИЈИ КАДА* се набављају основна средствица → *ПРИЛИКОМ* набавке ...]

У примерима с именицама које су у семантичкој вези с базичним глаголом, али код којих је степен супстантивизације јачи од глаголског порекла стиче се утисак да је обележје ситуационе околности чешће у првом семантичком плану, а темпорални однос у позадинском.

Уп.: [...] важна питања могу да чекају, да се ни у ком случају не решавају у неком турском хану, *при случајном сусрећу* [...] (ИА, ТХ). [...] њему се учини да му трче, један по један, својим страшним трчећим кораком, [...], као *при вежби* (МЦ, 6). Губећи *при коцки*, [...] они заборавише [...] (МЦ, 72). [...] кад би, *при вечери*, пре коцкања, говорио, [...] (МЦ, 73).

Слично је и у примерима са именицама које саме по себи нису реченични кондензатори, али су површински експоненти базичних сентенцијалних форми: клаузе с темпоралним везником *ДОК/КАДА* или реченице с конкомитантним везником и *ПРИ* том. Значење обеју структура засновано је на односу симултаности.

Уп.: [...] један његов земљак и стари друг, [...], рекао му је *при чашици калвадоса*: [...] (ИА, ТХ). И често се у таквим приликама чује и види понеки недоучен софта или пропао трговац како *при ракији* громко држи суд над обореним везиром, [...] (ИА, ТХ). На први поглед он је по свом опхођењу и одевању, по свом држању *при јелу и њићу* био потпун и савршен грађанин (ИА, ЗПП). *При речи* Сарајево, [...], нешто га је хладно [...] пресекао по пасу (ИА, НСС).

У неким синтаксичко-семантичким ситуацијама, у примерима нарочито из административног језика, темпорална семантичка база с обележјем ситуационе околности може добити и кондиционалну семантичку интерпретацију. Нпр.

ПРИ овом начину транспортна нема губитака. [→ Онда када / у ситуацији када / АКО се примени овај начин транспортна / се транспортнајује на овај начин, нема губитака.]

3.3.2. Темпорална идентификација локационог типа – пунктуална симултаност.

Модел V + при N_{DeVLok} – локатив девербативне именице с предлогом при као кондензатор временске клаузе са везником УПРАВО када. Основни граматичко-семантички услов је перфективност реченичне предикације, присуство обележја итерације, а уколико се ради о имперфективној предикацији, нужна узрочно-последична веза реченичне и кондензоване предикације. У неким случајевима и девербативна именица изведена од перфективног глагола.⁷ Нпр.

При изласку из зграде срео је господина Јовановића. [→ УПРАВО када је излазио из зграде, ...]. Уп. и: Разнежи се при тој помисли [...]. (ИА, НДЋ). Онај грч који се увек сипегне у Гласинчанину при помену његовог положаја [...]. (ИА, НДЋ). Било је тешко одмах при уласку [...] разабрати [...]. (ИА, ОПЛ). При паду је ударио десном руком [...]. (ИА, НСС).

3.3.3. Темпорална идентификација оријентационог типа.

Модел V + при N_{Lok} – локатив с предлогом при именица *крај*, *свршењак* самостално или у својству фрагментизатора уз темпорални локализатор у генитиву. Нпр.

При крају зиме снег је већ сасвим окопнио.⁸ Уп. и: При крају фратри одлучно одбише и слаткише и јужно воће (ИА, ТХ). И увек би се при почетку⁹ или при свршењу часа нашао ту и генерал у црној коњичкој униформи (ИА, ОПЛ). При крају службе били су потпуно уморни, [...]. (МЦ, 23). [...] обећавајући му нешто ванредно, при свршењу (МЦ, 92).

⁷ О значењу пунктуалне симултаности и условима за његову реализацију детаљније погледати у Антонић 2001.

⁸ Овде је фокус на темпоралном локализатору у локативу па се временски однос одређује као темпорална идентификација оријентационог типа. Уколико је фокус на темпоралном локализатору у генитиву онда се временски однос одређује као темпорална идентификација локационог типа са издвајањем завршног сегмента унутар идентификованог локализатора.

⁹ Локатив с предлогом при именице *почетак* као темпорални детерминатор може имати само значење темпоралне идентификације локационог типа: *при почетку* ≡ *на почетку*.

3.4. ПРЕДЛОГ ПРИ КАО ЕЛЕМЕНТ СИТУАЦИОНОГ ЛОКАТИВА.

Модел V + ПРИ N_{Lok} – локатив с предлогом ПРИ именице типа *свеїлосїї* (+ N_{Gen}) или *їемїераїура*, *вруїина*, *хладноїа*. Нпр.

Читао је ПРИ *свеїлосїї* свеїе. Најбоље је чувати ПРИ *їемїераїури* +15. Уп. и: [...] и, ПРИ *млечној свеїлосїї* порцеланске лампе, продужи свој одмор [...] (ИА, НДЋ). Додуше, био је пијан до несвести и заноїо је ту на мосту, под ведрим небом, ПРИ *їемїераїури* од – 15 Ц (ИА, НДЋ). ПРИ *оваквој вруїини* месо пропадне за два дана (ДН, 75).

Примери са другим именицама, бележени у језику Андриїа и Црњанског, данас су ретки:

За тих пет година никад није ни ватру наложио ни ПРИ *свеїи* легао (ИА, НДЋ). Шета, пева, чита *їри ламїи*, јер су сви прозори чврсто затворени (ИА, НСС). [...] увек нов предео који Госпоїица посматра ПРИ *елекїирици*, (ИА, Г). [...] а једно вече, ПРИ *оївореним враїиима*, [...], пресвукла је своју нову, млетачку хаїину (МЦ, 33).

4. СЕМАНТИКА ПРЕДЛОГА ПРИ. У савременом стандардном српском језику предлог ПРИ као структурни елемент предлошког локатива покрива уско семантичко поље, у којем, захваљујући лексичком потенцијалу овога предлога, централно место припада значењу спацијалне идентификације оријентационог типа са обележјем спацијалне квантификације типа проксималност – близина локализатору (Очекује се мраз ПРИ *земљи*; Маховина се нахватала ПРИ *дну* стабла). Обележје проксималности (уколико није нумерички квантификовано) у начелу је релативна и субјективна категорија, али у случају предлога ПРИ могло би се рећи да се ради о непосредној проксималности која може имплицирати и обележје контакт [+] (Кад вино буде ПРИ *дну* ≡ БЛИЗУ *дна* бурета ⇒ Кад вино буде *на дну* бурета, источићемо га).¹⁰ Управо захваљујући таквом семантичком потенцијалу, у колокацији с одређеним типовима локализатора, предлогом ПРИ може бити и исказано и значење спацијалне идентификације локационог типа (Настава се одржава ПРИ ≡ *на Инсїиїиїуїу* за стране језике; Немам ПРИ *себи* ≡ *уз себе* ≡ *код себе* личну карту).¹¹ Исто значење имплицира и локатив с предлогом ПРИ као имплемент / семантичко језгро у копулативној

¹⁰ Уп. и дијакроне примере које наводи Рјећник JAZU са локализаторима који се данас више не појављују с предлогом ПРИ, нпр. Месо ПРИ *косїи*, а земља ПРИ *кришу* ваља, а који се данас појављују у колокацији с локационим предлогом *на*.

¹¹ Уп. и Андриїев пример: Заправо, њима и није било посве лако ПРИ *души* (Андриї, ТХ).

структури у неким примерима (Остајем *при* ≡ *на својој/шојој да*). На темељу спацијалне идентификације локационог типа остварује се транспозиција у темпорално семантичко поље у којем се локативна структура с предлогом *при* доминантно остварује са значењем темпоралне идентификације локационог типа симултаност линеарна или пунктуална (*При избору* кандидата комисија ће узимати у обзир следеће чињенице; Жене из села су јој помогле *при њорођају* [...]), што је основа и значења ситуационе околности и када се остварује као додатно обележје непосредној временској локализацији (Стекао је о њему добар утисак већ *при њрвом сусрећу*; Њих троје, *при чашици мараскина*, разговарали су још дуго [...]) и када се остварује као категоријално значење (Читао је *ПРИ свећлосћи* свеће; *При великим врућинама* никоме није до рада). Само у колокацији са именицама *крај*, *свршећак* предлог *при* остварује се у пољу темпоралне идентификације оријентационог типа и са обележјем непосредне проксималности (*При крају* ≡ *преди крај службе* били су потпуно уморни, [...]). На самој периферији семантичког поља предлога *при* налазе се структуре са изразито високим степеном идиоматизације у којима није могуће установити семантичку базу, примарну или секундарну, из које је изведена колокациона веза предлога *при* и појма денотираног именицом у локативу (Нисам баш *при новцу*; Убрзо после операције био је *при свећи*; Није он *при здравој њамећи*).

ИЗВОРИ

- АСК: *Анћологија срћске књижевносћи*, Београд: Учитељски факултет Универзитета у Београду и Microsoft.
- ДН: Добрило Ненадић, *Дороћеј*, АСК, 2009.
- Дћ: Добрица Ћосић, *Корени*, АСК, 2009.
- ЖТ: Жарко Требјешанин, *Предсћава о дећећу у срћској кулћури*, АСК, 2009.
- ИА: Иво Андрић, *Gralis-Korpus* [НДћ: *На Дрини ћућрија*; ТХ: *Травничка хроника*, ПА: *Проклећа авлија*, Г: *Госћоћица*, ОПЛ: *Омерћаша Лаћас*, НСС: *На сунчаној сћрани*, ЗПП: *Знакови њоред њућа*], http://www-gewi.uni-graz.at/gralis/korpusarium/gralis_korpus.html (стаће 5. 11. 2019).
- МЦ: Милош Црњански, *Сеобе*, АСК, 2010.
- НП: Новица Петковић, *Два срћска романа: Сћудије о Сеобама и Нечисћој крви*, АСК, 2010.
- НСПМ: *Нова срћска њолийћка мисао*, Часопис за политичку теорију и друштвена истраживања, <http://www.nspm.rs/> стаће новембар 2019.
- СВЈ: Светлана Велмар Јанковић, *Дорћол*, АСК, 2009.

ЛИТЕРАТУРА

- Антонић 2001: Ivana Antonić, *Vremenska rečenica*, Novi Sad – Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Антонић 2005: Ивана Антонић, Синтакса и семантика падежа, у: Предраг Пипер, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић, *Синтакса савременога српског језика: њросџа реченица*, у ред. Милке Ивић, Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига – Нови Сад: Матица српска.
- Батистић 1972: Tatjana Batistić, *Lokativ u savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku*, Београд: Institut za srpskohrvatski jezik.
- Павловић 2006: Слободан Павловић, *Детерминативни њадежи у сџаросрпској њословнојравној њисменосџи*, Нови Сад: Матица српска.
- РМС 1973: *Речник српскохрватскога књиженог језика*, књига пета, Нови Сад: Матица српска.
- Рјечник ЈАЗУ: *Rječnik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Стевановић ³1979: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (грамаџички сисџтеми и књижевнојезичка норма). II. Синтакса*, Београд: Научна књига.

Ivana N. Antonić

SYNTAX AND SEMANTICS OF THE PREPOSITION *PRI*

Summary

The subject matter of this paper is morphological, syntactic, syntactic-semantic and semantic features of the preposition *PRI* as a structural element of the prepositional locative in the Standard Serbian Language. The locative case with the preposition *PRI* has the function of the predicative implement, i.e. the semantic core at the copula, adverbial determiner: special, temporal, temporal + the feature of situational circumstances, and situational as the independent determiner.

Keywords: linguistics, the Serbian language, syntax, semantics, syntactic-semantic, the locative case, the preposition *PRI*.